

Nifâkın Mahiyeti ve Tanınmasında Semiyotik Verilerin Önemi

Yunus EKİN*

ABSTRACT

The Nature of Hypocrisy and the Importance of Semiotic Findings in Recognising Hypocrisy

This article first discusses the nature of hypocrisy, its effect on human behaviors, on his religious practices and speeches. In this context, the article stresses the importance of semiotic findings in relation to the signs and paralinguistic structures of hypocrisy. As a result, taking the main characteristics of hypocrisy into consideration, this article aims to let the individual question his religiosity.

KEYWORDS: *semiotics, hypocrisy, fsq, Qur'anic narrative*

Giriş

Benzerlikleri kadar farklılıklarıyla da dikkat çeken insanoğlu sadece bir dinin inanç çatısı altında toplanmamıştır. Değişik dinlere intisap etmiş ve neticede her dinin inananları olduğu gibi aksini düşünen ve inkar edenleri de var olmuştur. Belli bir dini benimseyenler bile, ona âdiyet açısından alt kimliklere sahip ola.g.e.lmiştir. İslam Dini, fertlerin hür iradeleriyle benimsedikleri ve onları her iki âlemde mutluluğa erdirecek prensipleri ihtiva eden bir vaz'ı ilahîdir. İslam'ın tabiatında zorlama yoktur ve Yüce Allah insanları bu alemde inanmak ve inanmamak konusunda muhayyer bırakmıştır. Bununla beraber bir kısım insanlar, dinin öğretilerine karşı, kalplerinde inkar ve şüphe taşıdıkları halde Müslüman olduklarını dillendirmişlerdir. İşte böyle bir din anlayışı, İslam inanç atlasında nifâk olarak isimlendirilir ki, siyah beyaz karelerden ziyade gri ve bulanık bir alanı tasvir eder.

Nifak bir yönüyle inanç sahtekarlığıdır. Diğer bir açıdan da şüphe ve kuşuların sarmaladığı bir mizaç deformasyonudur. Kişilerin kendisini inşâ eden dinamiklere ve ilkelere ters düşmesini, dahası kendisiyle çatışmasını ifade eden psiko-sosyal bir olgudur. Nifâk, bazen düşük yoğunlukta, bazen ise aktif olarak değişik görünümüler altında varlığını sürdüren, özellikle Müslüman top-

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

lumun iç mukavemetinin zayıfladığı dönemlerde turuva atına dönüşen dahili bir tehlikedir.

Bu makale çerçevesinde öncelikle nifâkın dinî anlamı ve semantik gelişimi incelenecektir. Söz konusu semantik analizin devamı olarak nifakın insanın davranışlarına, dini pratiklerine ve söylemlerine yansımaları, kısaca semiyotik değerleri irdelenecektir. Nifâkın sezilmesi adına, münafıkların iletişim esnasında kullandıkları dil içi ve dil dışı bildirişim dizgelerine değinilecektir. Neticede bu yazıda nifâkın vasıfları ve amelî yönünden hareketle tasvirî bir anlatı hedeflenmiştir.

1. Nifâk Kavramının Semantik Analizi

Kur'an-ı Kerîm'de, Münafıkların tasvir edildiği âyetlere bakıldığında, hakikatte kafir olmakla beraber, genelde dünyevî çıkar ve endişelere binaen Müslümanları aldatmak maksadıyla iman izhar eden bir kitlenin resmedildiği müşahede edilmektedir.

Nifâk kavramının etimolojik arka planı olarak dilciler iki ismi zikretmektedirler. Birincisi *en-nefak* kelimesidir ki, bir ucundan girilip diğer ucundan çıkılan tünel manasındadır. Diğeri ise, *en-nâfikâ* kelimesidir ki, köstebeğin, yer altında kazdığı tünel şeklindeki yuvasının veya bu dehlize ait iki çıkış kapısından birisinin adıdır. Asıl itibarıyla her iki isim de *n-f-k* kökündendir. Tarla faresi veya köstebek, kendisine yer altında tünel şeklinde bir yuva yapar. Yuvanın girişi mahiyetindeki tarafına el-kâsîâ denir. Sonra tünel içinde diğer bir çukur daha kazar ve bunun çıkışını inceltir fakat açmaz. İşte bu kısma *en-nâfikâ* denir. Kendisine, el-kâsîâ tarafından bir tehlike geldiğinde *en-nâfikâ* tarafından çıkarak mevcut tehlike ve sıkıttan sıyrılır.¹ Hakikatte kafir olmakla beraber, iman izhar eden bu inkar grubunun, münafık olarak isimlendirilmesi bağlamında şunlar söylenebilir: Nifak ehli, gerçek kimliğiyle, toplumla yüz yüze gelmekten kaçındıklarından ötürü gizli ve karanlık bir kişiliği temsil ederler. İslam'a girseler bile zikzaklar çizip inkara sapmaları ve daima gizlediğinin aksini dışa vurmaları itibarıyla, aldatma merkezli, kuşuklara esir ve omurgasız bir dindarlık anlayışını temsil ederler. Ayrıca bu tarz bir hayat anlayışı, bazı psikologların "muş gibi bir yaşam" olarak tanımladıkları psikolojik yapıyı çağrıştırmaktadır.²

Medine'de, Müslüman cemaatin, içtimaî, siyasi ve iktisâdî açıdan bir güç haline gelmesiyle birlikte nifâkın bir kısım menfaat ve korkulara binaen neşet ettiği genel bir kabuldür.³ Başta vurgulandığı üzere tabiatı itibarıyla din, insanların hür iradeleriyle benimsedikleri bir hayat tarzıdır. İnanmak kadar inanmamak da bir tercih meselesidir. İslam'ın Medine toplumunda hakim

1 Cevherî, *es-Sıhah*, Beyrut 1990, "nfk" md.; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1990, "nfk" md.; Zebîdî, *Tâcî'l-arûs*, Beyrut 1994, "nfk" md.; Halebî, *es-Semîn*, *Umdetü'l-huffâz*, Beyrut 1996, IV, 208.

2 Bk. Doğan Cüceloğlu, *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı*, İstanbul 2000, s. 41.

3 Sezikli, Ahmet, *Hız Peygamber Devrinde Nifâk Hareketleri*, Ankara 1994, s. 24, 31.

unsur oluşu, diğer insanları nifâka zorlayan bir tehdit ve tasallut süreci olmamıştır. Nitekim İslam'ı seçenler olduğu gibi mevcut dinlerini muhafaza edenler, hattâ Ensar'ın evlatları arasında Yahudiliği benimseyenler bile olmuştur.⁴ O halde nifâkın varlığını sadece İslam'ın güçlü ve hakim unsur olmasının doğurduğu endişelere veya menfaat ilişkilerine indirgemek temelde pek isabetli görünmemektedir. Zira asıl itibarıyla nifâkın *insanların kişilik yapılarıyla* doğrudan ilgili olduğunu ve söz konusu korku, beklenti gibi diğer etkenlerin bu yapıyı beslediklerini veya tetiklediklerini düşünüyoruz.⁵ Zira Müslüman olmak her zaman kişilere çıkar sağlamaz; hatta beraberinde inkarcıların işkencelerine maruz kalmayı, canların uğruna feda edilmesi gerektiği yükümlülükler getirir. Yine Müşrik veya Ehli Kitap olmak pekâla kişiye menfaat ve dünyevilik sağlayabilir.

Kur'an-ı Kerim'de nifâkın semantik alanına yönelik analizler, maraz, hud'a, tezebüz gibi anlam öbeklerine işaret etmektedir. Bu anlam alanlarının açıklanması meseleyi daha netleştirecektir. Nifâk, şu âyeti kerimede beyan edildiği üzere kalbî bir marazdır: "*Onların kalplerinde bir hastalık (maraz) vardır. Allah da onların hastalığını çoğaltmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için elîm bir azap vardır.*"⁶ Ekseriyetle Müfessirler "kalplerdeki maraz"dan maksadın, 'insan kalbinin ve kişiliğinin, inkar, şüphe, yalancılık, aldatma, cimrilik, korkaklık ve haset gibi ahlakî zafiyetlerin istilasına maruz kalması' yorumunu yapmışlardır.⁷ Hakikatte maraz (hastalık) ifadesi, sıhhatin zıddı olup insanın tabiatındaki veya mizacındaki itidali yitirmesidir. Mecazî olarak ise, kişilik bozuklukları ve insanın akl-i selimi yitirmesi, bir nevi idrak ve irade tutulması anlamını taşımaktadır.⁸ İnsanın metafizik yönünün ve ruhunun merkezi konumundaki kalbin, nifâk marazına iptilası, başta iman olmak üzere kalbî/aklî pek çok müspet aktiviteyi engellemektedir.⁹ Bazı âyetlerde, *kalplerinde maraz olanlar* tabiri, *münafıklar* ifadesine atıfla ayrıca zikredilmektedir. Bir kısım müfessirler, mezkur farklı anlatımı, özü itibarıyla inkar olan nifâk-ı aslıden ziyade, şüphe ve iman zafiyeti taşıyan kişiler şeklinde yorumlamışlardır.¹⁰ Diğer bir grup müfessir ise, hüküm itibarıyla her iki

4 Taberî, İbn Cerir, *Câmiu'l-beyân*, Beyrut 1995, III, 21-23.

5 Bk. Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, İstanbul 1997, s. 233-235; Münafıkların karakter yapıları, gelişim psikolojisi açısından ayrıca incelenmelidir. Kohlberg'in Ahlakî Gelişim Teorisi bu konuda örnek alınabilir. Teori hakkında bk. Nermin Çiftçi, "Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi" *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (2003), sayı, 1, s. 43-77.

6 2.Bakara, 10.

7 Mâverdi, Ebu'l-Hasen, *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, Beyrut 1992, I, 74; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, İstanbul 1984, I, 74; Halebî, *Umdetü'l-huffâz*, IV, 84.

8 M. Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, Daru'l-Marife Beyrut ts., I, 153.

9 Rağib, el-İstefhâni, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, Dimeşk 1992, 765.

10 İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec, *Zâdül-Mesîr*, Beyrut 1994, III, 279; Ebussuûd Muhammed el-İmâdî, *İrşadiî Aklî's-Selîm*, Beyrut 1994, IV,26. Üde Halil Ebu Üde, *et-Tatavvuru'd-Delâli*, Ürdün 1985, s. 262.

zümrenin aynı olduklarını ve buradaki farklılığın mahiyetten ziyade, vasıfla ilgili olduğu yorumunu yapmışlardır.¹¹

Nifâkın kalpteki bir maraz yahut ahlâkî bir deformasyon olduğu, Hz. Peygamber'in kalp çeşitlerinden bahseden şu hadisinde açıkça belirtilmektedir: "Kalpler dört çeşittir: Birincisi şirk ve benzeri şeylerden uzak, soyutlanmış (ecred) mümin kişinin kalbidir. İkincisi inkarla örtülmüş (ağlef) kâfirin kalbidir. Üçüncüsü, altüst ve tersyüz olmuş (menkûs) hâlis münafığın kalbidir. Dördüncüsü ise, bazen imanı, bazen inkarı içinde barındıran (musaffah) kalptir ki, hangisi galebe çalarsa kalbe o hakim olur."¹² Son iki kalp türü nifâk çeşitlerini anlatmaktadır. Kalbin "menkûs" olması, muvazenesini ve itidalini kaybetmesidir ki katıksız bir nifâk ve maraz halidir. Kalbin musaffah yani küfre de, imana da meyyal olması ise, şu âyette, "İman edip sonra inkar edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkar edenleri, sonra da inkarlarını artıranları Allah ne bağışlayacak, ne de onları doğru yola iletecektir. Kendileri için acı bir azap olduğunu münafıklara müjdele!"¹³ tasvir edilen münafıkların iman ve küfür arasındaki gelgitlerini ve şüphelerini anlatmaktadır.¹⁴

Nifâkın semantik alanı ve tezahürleri ekseninde zikredilenlerin omurgasını *aldatma* (*hud'a*) düşüncesi teşkil etmektedir. Her türlü farklı görünmeler, yalanlar ve bunları destekleyen argümanların gerisindeki ana bileşke *ötekinin aldatılması* fikr-i sabitidir. Kur'an'da münafıklarla ilgili anlatıların başında, bir icmal keyfiyeti içinde söz konusu hayat anlayışı şöylece anlatılır: "Allah'a ve âhiret gününe inandık, derler. Onlar güya Allah'ı ve müminleri aldatırlar. Halbuki onlar ancak kendilerini aldatırlar ve bunun farkında değillerdir."¹⁵

Kur'an'da, nifâkın anlam dokusunu teşhir eden can alıcı ifadelerden bir diğeri *tezebzüb* kelimesidir. Telaffuzunda dahi manasını çağrıştıran bir ritim bulunan¹⁶ *tezebzübün* lügat anlamı, havada asılı bir şeyin bir o tarafa, bir bu tarafa gidip gelmesidir. İnsana isnad edildiğinde iki şey arasında kesin bir tercih yapamayarak gelip giden ve bocalayan anlamını taşır.¹⁷ Nitekim, *tezebzüb* kelimesinin mahiyeti bizzat kelimenin kullanıldığı âyette beyan edilmektedir: "Münafıklar, bunların arasında bocalayıp durmaktalar; ne onlara katılıyorlar ne de bunlara. Allah'ın şaşırttığına, asla çıkar bir yol bulamazsın."¹⁸ Nifâk ehli, küfürden kopamadığından iman edememektedir. İman izhar ettiklerinden dolayı da kafirlere katılamamaktadır. İnananlarla oturan Müslüman görünmekte, kafirlerle düşüp kalkarken ise, şüphe ve inkarla-

11 İbnü'l-Cevzi, *Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevâzir*, Beyrut 1987, 546; Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmî'l-Kur'an*, Beyrut 1993, XIV, 222, IV, 386.

12 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1992, III, 17; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 85.

13 4.Nisa, 137-138; Ayrıca Bk. 63.Münafıkûn, 3.

14 Alûsî, Şihabuddin, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrut 1997, V, 250; Mâverdi, *en-Nüket*, I, 537.

15 2.Bakara, 8-9.

16 Kılıç, Sadık, *Kur'an'a Göre Nifâk*, İstanbul 1982, s. 47.

17 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "zbb" md.; Feyruzabadi, *el-Kâmusu'l-Muhit*, Beyrut 1996, "zbb" md.

18 4.Nisa, 143.

rını dışa vurmaktadır. İşte söz konusu sarsıklık içinde bocalarken Allah'ın emri gelip çatmakta ve kafir olarak canları çıkmaktadır.¹⁹ Nifâk, inanıp inanamama nokta-i nazarından bir buhran, kararsızlık ve iki tercih arasında sürüp giden bir depreniştir. Nasıl depremler uzun süreli olduğunda canlı bırakmaz, hayatın soluğunu keserse aynı şekilde nifâk da ruhları, kalpleri, dimağları sarsan fazilet ve ahlak adına ne varsa güve gibi yiyip bitiren, onulmaz yaralar açan bir depremdir.²⁰ Nifâktaki sarsıklığı ve çaresizliği, Hz. Peygamber bir benzetmeyle net bir şekilde açıklamıştır: "Münafık iki koyun sürüsü arasında kararsız gidip gelen koyun gibidir; bir ötekine gider bir berikine. Hangisine tabi olacağını bilmez".²¹ Kur'an ayetlerinde nifâk, ekseriyetle amelî tarafıyla, dinî pratiklere ve toplum hayatına izdüşümleriyle anlatılır. Nifak ehlinin maskeleyip gizledikleri iç dünyalarından sızan inkar eksenli davranış modellerine veya beden diline dikkat çekilir.

Nifak kavramının semantik yapısı ve zaman içinde geçirdiği dönüşümü ve mana açılımını resmetmesi açısından Sahabe arasında geçen bazı hadiseler ve tabîinden nakledilen bazı yorumlar ilginçtir. Aşağıda zikredilecek misallerde de görüleceği üzere Sahabe toplumu, nifakı küfür ve şirkle eşdeğer tutmamıştır. Bununla beraber, İslam'a yabancılaşmayı ve ötekileşmeyi ya da ötekileştirmeyi ifade eder bir bağlam içinde nifak sözcüğünü kullanmıştır. Sözgelimi Hanzala el-Üseyyidî bir defasında Hz. Ebu Bekir'le karşılaşır. Ebû Bekir'in onun hal ve hatırını sorması üzerine, "Hanzala münafık oldu" diye cevap verir. Hz. Ebû Bekir "Suphanallah bu nasıl söz" diye mukabele edince, Hz. Hanzala, "Resûlullah, bize cennet'i ve cehennemi hatırlattığında veya anlatırken sanki o hali görür gibi bir şuur hali yaşıyoruz. Ancak O'nun yanından ve meclisinden ayrıлып işlerimize ve ailemize karıştığımızda çoğu zaman bunları unutuyoruz." diyerek niçin kendisine münafık dediğini açıklar. Ebu Bekir (r.a.), kendisinin de benzer bir ruh haletini yaşadığını söyler ve beraberce Hz. Peygamber'e gidip durumu arz ederler. Resûlullah da bu halin insan fıtratı için normal olduğunu belirtir ve kendisiyle beraber oldukları andaki şuur hallerini her zaman yaşasalardı meleklerin onlarla müsafaha edeceğini beyan eder.²² Bu misalde Hanzala'nın endişesi tashih edilmekle beraber söz konusu halet-i ruhiyenin Hz. Hanzala tarafından nifak kelimesiyle dile getirilmesi kayda değer bir ayrıntıdır. Burada kesinlikle itikadi anlamda bir nifaktan bahsedilmemektedir. Yine İbn Ebî Müleyke'nin şu sözleri de Sahabe'nin nifakın itikadî yönüyle beraber amelî yönüne de vurgu yaptığını göstermesi açısından mühimdir: "Sahabeden otuz tanesiyle karşılaştım, hepsi de kendileri için nifaktan korkmaktaydı ve hiçbirisi, imanının, Cibrîl ve Mîkâîl'in imanı gibi olduğunu söylemiyordu."²³ Gerek Hanzala'nın iç dünyasına yönelik endi-

19 57.Hadid, 14.

20 Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifâk*, s. 27.

21 Müslim, "Sıfatü'l-münafikîn", 17.

22 Müslim, "Tevbe", 12.

23 Buharî, "İman", 36.

sesi, gerekse İbn Ebî Müleyke'nin açıklaması, teknik anlamdaki bir nifakı çağırıştırmaz; ancak büyük yahut küçük kategorisine girecek bir günahı nifak kelimesiyle ifade etmeleri ise düşündürücüdür ve göz ardı edilmemelidir.

Sahabenin nifak kelimesini kullanımı adına şu olay da ilginçtir. Hz. Peygamber, Mekke seferine çıkmak için hazırlık yapmaya başladığında, Bedir'e iştirak edenlerden Hâtib b. Ebî Beltea, bir kadın vasıtasıyla, Mekke'li müşrikleri durumdan haberdar etmek istemişti. Bundan haberdar olan Hz. Peygamber, kadını yakalatmış ve neticede Hâtib'e bu davranışının sebebi sorulmuştu. O da: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben, bunu inkar veya irtidad ettiğimden dolayı değil, ailemi müşriklerin şerrinden korumak maksadıyla yaptım. Çünkü aslen Kureys'li olmadığımın, aileme sahip çıkacak yakınlarım yoktur" şeklinde cevap vermişti. Mecliste bulunan Hz. Ömer "Ey Allah'ın Elçisi! müsaade et, şu *münafığın* boynunu vurayım" diye mukabele etmişti. Ömer'in bu davranışı Hz. Peygamber tarafından "O Bedir savaşında bulundu, ne biliyorsun belki Yüce Allah, Bedir ehlinin günahlarını mağfiret etmiştir" şeklindeki ikazla tasahih edilmiştir.²⁴ Yine burada bizim dikkatimizi celbeden husus Hz. Ömer'in söz konusu davranışı fık gibi bir kelimeyle değil de nifak kelimesiyle dile getirmesidir. Nitekim nifaktaki bu yapı, amelî ve itikadî nifak tasnifini doğurmuştur.²⁵

İhtidâlar, vefatlar ve nifâka kaynaklık yapan gayr-ı müslim unsurlardan Hicaz'ın arınması neticesinde nifâkın ortadan kalktığı gibi bir izlenim doğabilir.²⁶ Ancak hem İslam dinini içselleştirmeyen bir kısım Araplar, hem de fetihlerle iktidarlarını ve statülerini kaybeden veya önceki inanç ve kültürlerini terk edememekle beraber İslam'a girdiklerini deklare eden diğer sosyal zümreler, nifakı bir hayat biçimi olarak tercih etmişlerdir.²⁷ Nitekim irtidad hadiseleri bunun ilk belirtileridir. Hattâ hilafet meselesi etrafında cereyan eden olayları itikadî nifak kapsamında değerlendirenler olmuş, Hz. Ali'ye Cemel vakiasında, kendisine karşı savaşanların müşrik mi münafık mı oldukları sorulmuştur. O bu soruya, "Onlar bize isyan eden kardeşlerimizdir"²⁸ cevabını vererek ileride zuhur edecek tekfir olgusunun yanlışlığına da dolaylı olarak işaret etmiştir.

Vasıl b. Atâ'nın, Hasan el-Basrî'nin ders halkasından ayrılışıyla ilgili rivayet de nifak kavramının semantik yapısındaki değişimi başlatan etkenlere ve hazırlayan sürece işaret etmesi açısından son derece mânidardır. Bir gün Hasan el-Basrî'nin meclisine bir adam gelerek şu soruyu sormuştur: "Ey imam! Zamanımızda bir cemaat zuhur etti. Bunlar, büyük günah (kebîre) işleyenin

24 Müslim, "Fedailü's-Sahabe", 161; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 46.

25 Tirmizî, "İman", 14; Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak*, s. 32.

26 Buharî, "Fiten", 21; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 23, 138.

27 Ahmed Emin, *Fecru'l-İslam*, Beyrut 1969, s. 276; Yunus Ekin, *Kur'an'a Göre İnançsızlık*, İstanbul, 2001, s. 248.

28 Bakillânî, Ebû Bekir, *Kitabü Temhîdî'l-Evdâl ve Telhîsü'd-Delâil*, Beyrut 1987, s. 557; Bağdadî, Abdülkâhîr, *Kitabü Usûlî'd-dîn*, İstanbul 1928, s. 290.

kafir olup dinden çıktığını söylüyorlar. Yine bir başka cemaat daha zuhur etti, onlar da büyük günah işleyenleri, Allah'a ve ahiret gününe bırakıyor ve küfrün bulunduğu yerde itaatin fayda vermeyeceğini, imanın bulunduğu yerde de günahın zarar vermeyeceğini söylüyorlar. Bu konuda bize ne dersin?" Hasan Basrî vereceği cevabı düşünürken, Vasil b. Atâ atılarak, adamın sorusunu "fasık olur" diye cevaplamıştır. Halbuki, Hasen el-Basrî, büyük günah işleyeni "münafık" olarak nitelendirmiştir.²⁹ Bu tanım, Sahabe'den nakledilen olaylarla birlikte düşünüldüğünde daha anlamlı durmaktadır. Zira Hasen el-Basrî, büyük günah işleyene "münafık" demekle Sahabe'nin nifâk kelimesini kullanımına benzer bir anlayışı benimsemekte, diğer bir ifadeyle nifâk kavramının semantik dokusundaki genişliğe ve amelî yönüne işaret etmektedir.³⁰

Büyük günah (kebire) işleyenin durumuyla ilgili gelenek içinde zuhur eden tartışmalar, bir yönüyle nifâk kavramıyla ilgili denilebilir. Sözelimi Mutezile'nin, büyük günah işleyeni (mürtekib-i kebire) fasık olarak isimlendirmesi ve böyle bir kişinin ne mü'min, ne de kâfir olduğu, ikisi arasında bir yerde konumlandığı anlamına gelen *el-menzile beyne'l-menziletayn* prensibini geliştirmesi³¹, nifak kavramının içeriğinden ve yansıttığı sosyal olgudan farklı değildir. Sahabenin nifâk kapsamında değerlendirdiği büyük günah işleyeni, Mu'tezile, fâsık olarak, Hariciler ise, kâfir olarak isimlendirmişlerdir. Neticede İslam tarihinde değişik devirlerde nifâk çoğu kere küfr-i zâhirle özdeştirilerek birileri tekfir edilmiş ve mürted ilan edilmiştir.³² Bu sebeple semantik strüktüründeki değişimin seyri açısından nifâkın, *tekfir*, *fâsık* hatta *takiyye* kavramlarıyla ve bunların simgeleştirdikleri sosyo-psikolojik yapıyla birlikte incelenmesinin gerektiği düşününcesindeyiz.

2. Nifâkın Tanınmasında Semiyotik Verilerin Önemi

Nifâkın tanınmasında semiyotik verilerin önemine değinmeden önce semiyotik hakkında özlü bir bilgi sunumu faydalı olsa gerektir. F. de Saussure gibi modern dilbilimin kurucuları tarafından kendisine yoğun vurgu yapılan, hatta dilbilimi de kapsadığı varsayılan semiyotik (göstergebilim), "insanlar tarafından yorumlanma niteliği olan" veya "insanlar için anlamlı olan her türlü göstergeyi veya işareti" incelemeyi konu edinen bilim dalıdır. Bu nedenle son zamanlarda sözlü bildirişim dizgelerini inceleyen dilbilimi, semiyotiğin bir alt alanı olarak kabul edenler de vardır. Zira, semiyotik, dille birlikte kullanılan ve dilin ayrılmaz bir parçası olan dil dışı bildirişim düzenlerini, paralinguistik özellikleri ve dilsel devinimleri de içermektedir. Bu bağlamda, paralinguistik özellikler, konuşurken insanın sesinin yüksek ya da alçak, sert yahut yumuşak tonu, vurgulama tarzı, sözcükleri uzatarak veya kısa keserek

29 Şehristânî, *el-Müel ve'n-Nihal*, Beyrut ts., I, 48; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 138.

30 Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, İstanbul, 1311, III, 257; Saim Kılavuz, *İman-Küfür Sınırı*, İstanbul 1984, s. 154.

31 Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûl'l-Hamse*, Kahire 1988, s. 133-136.

32 Ekin, *Kur'an'a Göre İnançsızlık*, s. 236-246.

söylemek gibi ses özelliklerine tekabül eder. Konuşanın sinirlilik, heyecanlılık, rahatsızlık veya hayal kırıklığı kabilinden hallerini ifade edebilir. Yine dilsel devinimler de jest, mimik, el, kol ve vücut hareketlerinden müteşekkil bildirişim dizgesi anlamına gelir.³³ Bilindiği üzere, semiyotik üç alt alana sahiptir. Charles Morris'in ayırımında olduğu üzere, semiyotik, sembollerle temsil ettikleri veya gösterdikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen semantik, kelimelerin diğer kelimelerle irtibatını, sözdizimini konu edinen sentaks, kelimeler veya sembollerle insan davranışı arasındaki ilişkiyi ve etkilenme biçimlerini inceleyen pra.g.m.atik olmak üzere üç ana bölümden meydana gelir.³⁴ Anlambilim çalışmalarında son zamanlarda, anlama yönelik araştırmalar sadece semantik düzeyle sınırlı kalmayarak pra.g.m.atik üzerinde yoğunlaşmıştır. Hattâ, amacı ve konuları bakımından ekseriyetle örtüştüğü söz-eylem kuramı ve ilgili kuramcılarının katkılarıyla da sözün kullanım keyfiyeti anlamın tayininde hayli öne çıkmıştır. Ne var ki bütün bunlar, lisanın diğer bildirişim dizgelerine önceliğini ve üstünlüğünü tartışılır kılmaz.

İslamî ilimler geleneğinde ise, dil içi ve dil dışı bildirişim dizgeleri genel itibarıyla *delalet* bahisleri ve beyan çeşitleri çerçevesinde ele alınır. Delalet terimi, herhangi bir göstergeyle onun anlamı arasındaki ilişkiyi ifade eder. Nitekim lafız mana ilişkisi merkezli Fıkıh usûlünde *delalet* bu anlama kuramının anahtar terimidir. Rağib el-İsfehâni, delaleti "lafızlar, işaretler, semboller, harfler ve rakamlar gibi kendisiyle bir şeyin bilgisine ulaşılan şey olarak tanımlamaktadır.³⁵ Bir tasnife göre delalet, *aklî*, *tabîî*, ve *vaz'î delalet* şeklinde üçe ayrılır. Bir başka tasnife göre de delalet, *sözlü (lafzî)* ve *sözsüz (gayri lafzî)* olmak üzere iki ana kategoriye ayrılır. Bunlar da ilk tasnifte zikredilen delalet türleriyle irtibatlı olarak öncelikle, sözlü tabîî delalet, sözlü aklî delalet, ve sözlü vaz'î delalet olarak, akabinde ise, sözsüz tabîî delalet, sözsüz aklî delalet ve sözsüz vaz'î delalet neveleri tarzında ayrıca alt türlere ayrılırlar.³⁶ Yine, bu bağlamda, Câhız, beyan türlerini, "lafız, işaret, akd, hatt, ve hal" şeklinde saymaktadır ki, bunlar iletişimde kullanılan değişik gösterge düzeylerinden başkası değildir.³⁷

Münâfıklar, içinde buldukları ruh haleti itibarıyla iletişim esnasında ve kendilerini ifade ederken hem hitabet ve konuşma üsluplarına, hem de jest, mimik ve giyim kuşama önem vermekte, kısaca ifade edersek dil içi ve dil dışı

33 Güray Çağlar, "Bildirişme ve Dil, Dilin Nitelikleri", *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*, TDK Yay., Ankara 1980, s. 17-24.

34 John J. Condon, *Kelîmelerin Büyüklü Dünyası, Anlambilim ve İletişim*, (çev. Murat Çiftkaya), İstanbul 1998, s. 13.

35 Rağib Müfredât, s. 316.

36 Necati Öner, *Klasik Mantık*, Ankara 1991, s. 17; Muharrem Kılıç, *İslam Hukuk Metodolojisinde Nassların Lafzî Yorumu*, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 1999, s. 67-68; M. Naci Bolay, "Delâlet" md., *DİA*.

37 Câhız, Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyin*, Beyrut 1993, I, 84-89. Daha fazla bilgi için bk. Kadri Yıldırım, "Arap Dili ve Belagatında Bedensel Beyan" *EKEV Akademi Dergisi*, s. 13 (2002), s. 295-314.

semiyotik dizgelere büyük ölçüde müracaat etmektedirler. Kur'an'da bu husus özellikle vurgulanmaktadır: "Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidir. Her gürlütyü kendi aleyhlerine sanırlar. Düşman onlardır. Onlardan sakın. Allah onların canlarını alsın! Nasıl bu hale geliyorlar?"³⁸ Zahiren sağlam ve metin görünmekle beraber içten korkak ve özü ile sözü birbirine ters kim-selerin tasvir edildiği bu âyette, dile hakimiyet ve güzel giyinme gibi hasletle-rin daha doğrusu insanî değerlerin kişileri aldatmak maksadıyla istismarı kınanmaktadır. Münafıkların dış görünümüne önem veren hatip insanlar olma-sından hareketle söz konusu nitelikleri münafık alameti olarak algılamak büyük bir hatadır. Asıl münafık vasfı beşeri ve ahlâkî değerlerin, insanları kandırma ve sömürü aracı haline dönüştürülmesidir. Sözelimi bir giysi, üze-rindeki kişi için bir maske görevi yapar ve karakterini gizlemesine imkan verir. Aynı şekilde, söz ve lafızlar da görünümünün bıraktığı etki bakımın-dan insanlara benzer. Mesela düzgün ve net bir söz kulağa ağırbaşlı ve hey-betli bir insanı, sanatlı bir söz de kibar ve yumuşak huylu bir kişiliği çağırır-ır. Kulağı tırmalayın bir ses tonu veya kaba ve sert konuşma biçimi nedeniy-le de bir insan çevresine itici gelir.³⁹

Bazı Münafıklar, çok fasih, akıcı ve tatlı bir üsluba sahiptirler ve kendile-rini çok iyi ifade ederler. Konuştuklarında meclisteki insanları rahatlıkla etki-ler ve kendilerini dinlettirir hatta imrendirirler. Ancak onlara bir şey söylendi-ğinde, karşısındakini dinler gibi görünse de kulaklarına bir şey girmez, duva-ra dayalı kuru odunlar gibi idrak ve anlayıştan yoksundurlar. Kalplerinde düşmanlık beslediklerinden her türlü çağrıyı ve hareketi kendilerine yönelmiş bir saldırı olarak algılar hatta kendilerine faydalı söz ve eylemlere bile kuş-kuyla yaklaşır.⁴⁰ Münafıklar dil dışı iletişim araçlarını kullanmakta da mahirdirler. Tıpkı diğer toplumsal değerleri kendi emelleri doğrultusunda istismar vasıtasına dönüştürdükleri gibi insanın duygu dünyasını bütün çıplak-lığıyla yansıtan ve gerek dini metinlerde gerekse insanların örfünde kutsal sayılan gözyaşı gibi fenomenleri istismar etmekten geri durmazlar. Hz. Ali'nin dediği gibi, aldatma amacıyla dilediği zaman ve istediği gibi ağlayabi-lir.⁴¹ Bir başka rivayette dile getirildiği üzere bu hal onlarda bir seciye halini alır. Zamanla onların mahiyetinin bir derinliği, daha doğrusu bir çukuru şek-line dönüşür. Ne zaman dilerlerse ağlayabilecek bir tabiat kazanırlar.⁴²

38 63. Münafikun, 4.

39 el-Câbirî, Muhammed Abid, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, (çev. Burhan Köroğlu, Hasan Hacak, Ekrem Demirli), İstanbul 1999, s. 102; Özcan Köknel, *İnsanı Anlamak*, İstanbul 1997, s. 84.

40 Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, İstanbul 1979, Eser Neşriyat, VII, 5001; Zeki Karakaya, *Edebi Bir Söylem Olarak Sözsüz Aktarım*, Samsun 1999, s. 121.

41 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, Beyrut 1986, II, 203; el-Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, Beyrut 1992, VI, 277.

42 el-Meydanî, Abdurrahman Habenneka, *Zâhiratü'n-Nifâk*, Dimeşk 1993, I, 83.

Kur'an âyetlerinde nifâkın tanınmasında semiyotik verilerin diğer bir ifadeyle semantik, pra.g.m.atik ve sentaksın önemi, özellikle *lahnu'l-kavl* ve *simâ* kavramları eksenli olarak incelenecektir. Dil içi ve dil dışı gösterge türlerini kapsayan bu iki terimden *lahnü'l-kavl* ile semantik ve sentaks, *simâ* terimiyle de pra.g.m.atik arasında ilgi kurulabilir. Bu nedenle konu söz konusu ilgi ekseninde bu iki kavramdan hareketle ele alınmaya çalışılacaktır. Bu iki terim, Hz. Peygamber'in münafıkları tanıma yolları⁴³ bağlamında şu âyette geçmektedir: "Yoksa kalplerinde hastalık (nifâk) bulunan münafıklar, Allahın, müminlere karşı duydukları kinlerini açığa çıkarmayacağını mi zannediyorlar? Eğer dileseydik onları sana tek tek gösterirdik, sen de onları simâlarından tanırdın. Hattâ sen onları ifadelerinden ses tonlarından kesinlikle tanırsın. Allah bütün işlerinizi bilir."⁴⁴

Âyette vurgulanan *lahnu'l-kavl* tabiri, konuşma tarzı, üslubu ve ses tonuyla ilgili hususları kapsarken, *simâ* terimi de alamet, nişan ve belirti manasına gelen bir kelimedir.⁴⁵ İnsanların yüz ifadeleri, bakışları, davranışları, giyim ve kuşamları gibi karakteristik özelliklerine *simâ* adı verilir. *Simâ*, fertlerin ahlakî yapılarının, kişiliklerinin, iç dünyalarının dışa vuran yansımaları ve sızıntılarıdır.⁴⁶ Nitekim Kur'an'da mü'minlere, A'raf ehline ve mücrimlere izafete, 'onların ayıncı özellikleri' anlamında kullanılmıştır.⁴⁷

Müfessirler, münafıkların *simâ* ve *lahnü'l-kavl* kapsamında tanınmasını açıklarken Muhammed, Nisa, Münafıkın ve Tövbe gibi sûrelerde anlatılan münafık imajına ve tasvirine dikkatleri çekmekte, peygamberimizle ve müslümanlarla ilişkilerinin ve dini vecibeler karşısındaki söz ve davranışlarının anlatıldığı âyetlere atıfta bulunmaktadırlar. Bizim üzerinde durmak istediğimiz nokta da âyetlerde anlatılan münafıklarla ilgili davranış modelleri ve iletişimde kullanılan gösterge çeşitlerine değinmek ve inananlar için ifade ettikleri değere dikkatleri çekmektir. Zira insanlar, iletişim esnasında maksatlarını, sadece kelimelerle karşı tarafa aktarmazlar. Ne denildiği kadar nasıl söylendiği de önem arz eder. Yine her ifadenin insan davranışına yansıyan bir tarafı ve duygusal değeri vardır.

a) Dil İçi Veriler Açısından Nifâkın Tanınması

"Dil içi veriler" ifadesiyle, münafıkların dili kullanım keyfiyetleri ve sözlerinin içeriği bağlamında onları deşifre eden *lahnü'l-kavl* tabirinin semantik

43 Resulullah'ın münafıkları tanınması 3.Âl-i İmran Suresi 179. ayeti çerçevesinde Onun bir yönüyle Yüce Allah tarafından gayba muttali kılınması çerçevesinde de ele alınabilir. Bu husus saklı kalmakla beraber bu yazıda diğer iki vasıta (*lahn* ve *simâ*) üzerinden konu incelenecektir.

44 47. Muhammed, 29-30.

45 Râğıb, *Müfredât*, s. 438.

46 Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 311.

47 Bk. 2. Bakara, 273; 7. A'raf, 46; 48. Feth, 29; 55. Rahman, 41. Ayrıca "*Simâ*" ifadesi Türkçe'de, çehre, beniz ve yüz manalarına kullanıldığından Kur'an meallerinde bu husus iltibasa sebep olmakta ve Türkçe anlamı esas alınarak hatalı çeviriler yapılmaktadır:

hazinesini ve onun ekseninde bir simgeler bütününe kastetmekteyiz. Lügatte *lahn* kelimesi, ezgi, ölçülü ses, lisan, muhataptan başkasının anlayamayacağı şekilde sözü kapalı ve sembolik bir tarzda ifade etme, meyletme ve bir şeyin manası veya fehvâsı gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸ Bu itibarla, konuşurken sesin yüksek yahut alçak, sert veya yumuşak tonu, vurgulanma tarzı, sözcüklerin uzatılarak veya kısa kesilerek söylenmesi gibi "Paralenguistik özellikler"⁴⁹ *lahn* kapsamında değerlendirilecek hususlardan bazılarıdır. Hatırlatılması gerekir ki, dil içi (kelimeler, gramer üslup özellikleri) unsurlarla dil dışı veya ötesi iletişim unsurları birbirini takip eden bir süreç ve devinimdir. Bu sebeple iletişim yaşanan şartlar içinde birbirini izleyen hareketlerle değer ve önem kazanan, ses tonuyla desteklenen ve kendisine ruh verilen kelimelerle son şeklini alan girift bir olgudur.

İbn Abbas, "...Hattâ sen onları ifadelerinden ses tonlarından kesinlikle tanırısın. Allah bütün işlerinizi bilir"⁵⁰ âyetindeki "lahnü'l-kavl", ifadesini münafıkların konuşma tarzı olarak tefsir etmekte, kendilerinden daha doğrusu bir müslümandan beklenen konuşma üslûbu yerine farklı bir dil kullandıklarını bunun da *lahn* olduğunu belirtmektedir⁵¹. Müfessir Beğavî ise, "*lahn*" kelimesinin biri doğru, diğeri hatalı olmak üzere iki tür anlatıyı belirttiğini tefsirinde kaydeder⁵². Birincisi, Peygamberimizin "Muhtemeldir ki, bazıları'nız kendi delilini diğerlerinden daha iyi anlatabilir..."⁵³ hadisinde olduğu gibi bir şeyi çok iyi kavrayıp ifade edebilen zekice anlatım manasına gelirken, diğeri ise sözü anlaşılmasız kılmak, anlamından uzaklaştırarak tevriye ve ta'rizli kullanım manalarına gelmektedir. Her halükarda münafıklar dile hakim, kötü niyet ve maksatlarını dil oyunları içinde gizlemeye çalışan kişilerdir. Nitekim bu husus, Hz. Peygamber'in "ümmetim hakkında en çok endişelendiğim, lisanı çok iyi bilen münafıktır"⁵⁴ hadisiyle de örtüşmektedir. Ayet ve hadislerde vurgulanan mesele, belagatın, modern anlamda kalemin insanları kandırma ve toplumun ifsadına yönelik düşünce ve eylemlerin örtbas edilmesi adına kullanımıdır. Yoksa bir söz mucizesi olan Kur'an, Arap dilinin en güzel kullanımını temsil eder. Bu yönüyle de benzerinin meydana getirilemeyeceği hususunda bütün insanlara meydan okumaktadır. Yine Hz. Peygamber hem edebî, hem de ahlakî açıdan en duru ve en fasih Arapça konuşanlardanır.

Arapça'da etkili ve ikna edici konuşma üsluplarından birisi yeminli ifadelerdir. Kur'an anlatımında da önemli yeri vardır ve bazı sureler bizzat yeminle başlar. Yemin etmek, edebî bir üslup olarak, muhatabın şüphelerini ve kuşku-

48 Asım Efendi, *Kamus-Tercemesi*, İstanbul 1305, IV, 746.

49 Condon, *Kelimelerin Büyüklü Dünyası*, s. 135.

50 47. Muhammed, 29-30.

51 Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakaiki Ğavâmidî't-Tenzil*, Beyrut 1995, IV, 319.

52 Beğavî, *Medîlimü't-Tenzil*, Riyad 1993, VII, 279.

53 Buharî, "Şehâdât", 27.

54 Ahmed b. Hanbel, I, 22, 44.

larını bertaraf etmek amacıyla karşısındaki kendisine inanmadığı var-sayımı üzerine kurulu bir anlatım şeklidir.⁵⁵ Münafıklar sıklıkla ve hatta gerekli gereksiz yere nifâk ve inkar düşüncelerini ve hareketlerini gizlemek ve karşı tarafta oluşacak muhtemel kuşkuları bertaraf etme adına yeminli ifadeleri kullanır, söylemlerini yeminle güçlendirirler: “*Yeminlerini kalkan yapıp Allah yolundan yan çizdiler. Gerçekten onların yaptıkları ne kötüdür!*”⁵⁶ “*O münafıklar yanınızda mutlaka sizden olduklarına dair Allah’a yemin ederler. Doğrusu onlar kâfirlerin maruz kaldıkları durumdan endişe etmeleri sebebiyle ödleri kopan bir topluluktur*”⁵⁷ Doğrusu etrafına paranoid eğilimler içinde kuşkuyla bakan, her hareketi ve sesi aleyhinde zanneden münafıkların sıklıkla yemine başvurmaları onların tanınması adına önemli semiyotik verilerden biridir. Zira müslüman olduklarını tekrarlar, üstelik yemin ederek ilan etme ihtiyacı hissetmeleri, kalplerindeki inkar ve nefretin hissedildiği endişesine dayanmaktadır. İslâm toplumunun bir ferdi olduğu halde dışarıdan birisi gibi konuşmaları dikkat çekicidir. İman ve küfür arasındaki gelgitleri, bazen inanıp bazen irtidad etmeleri onları bu tür bir davranışa veya nifâklarını gizlemek uğruna Allah’ın ismini ve dini istismar etmeye sevk etmiş olabilir. Nifâk her türlü ahlâkî değeri ve inancı dünyevî çıkarlar uğruna kurban edebilecek bir kişiliği ifade etmektedir. Bu hal paranoid eğilimleri ve bir mizaç bozukluğunu çağırırsa da zamanla onlar için ayrılmaz bir karakter niteliğine dönüşmektedir. Zira bir âyette, tıpkı dünyada olduğu gibi mahşerde de Müslüman olduklarını yeminle ilan ederek dünyadaki gibi Müslümanları aldatmak ve onlarla aynı nimetleri paylaşmak isteyecekleri anlatılmaktadır.⁵⁸

Münafıkların anlatıldığı âyetlere bakıldığında genellikle geriye dönük pişmanlık ve moral bozucu bir tarzda “keşke veya şayet şöyle olsaydı böyle olurdu, şöyle yapmış olsaydık böyle olmazdı” şeklinde bir söylem geliştirdikleri gözlemlenmektedir. Bu tarz bir retorik, insan psikolojisini tahrip eden, takdiri ilahiyi tenkit içeren ve Hz. Peygamber’in ifadesiyle⁵⁹ “şeytanın amelini, vesveseye kapı açan” bir düşünceyi temsil eder. Gerçekten Münafıkların dilsel argümantasyonu açısından dikkat çeken bir yönleri de ‘keşke ve şayet’ ile başlayan kötümser ve maneviyatı sarsıcı bir üslup geliştirmeleridir. Bu demek değildir ki, her türlü temenni ve keşke içeren söylemler nifakı çağırır.⁶⁰ Nitekim Hak bir sözle batıl kastedildiği gibi, bazı sûfilerin metaforik söylemlerinde olduğu gibi, zahiren yanlış görünen bir ifadeyle hakikat ifade edilebilir.

Söz konusu menfi söyleme misal olarak, bazı münafıkların Uhud savaşının akabinde söyledikleri burada zikredilebilir. Müslümanlarla birlikte sava-

55 Ebu'l-Futûh, Muhammed Hüseyin, *Üslub'u't-Tevkîd f'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Lübnan 1995, s. 239.

56 63. Münafıkûn, 2.

57 9. Tövbe, 56.

58 Bk. 58. Mücadile, 18.

59 Buhârî, “Temenni”, 9; Müslim, “Kader”, 34; İbn Mace, “Mukaddime”, 10.

60 Mesela, Buhârî *Sahih*'inde, müspet ve menfi yönleriyle temenniye işleyen hadislerle müstakil bir kitap ayırmıştır.

şa katılmış ancak daha sonra pişman olmuş bir grup münafık aralarında konuşurken “yönetimde etkimiz olsaydı, fikrimizle hareket edilseydi, böyle perişan olmaz, bu kadar kişi ölmezdi” demişlerdi. Böylece peygamberimizi itham ediyor, mü’minlerin de maneviyatını bozuyorlardı.⁶¹ Yine bazıları cihada katılmayarak evlerinde kadınlarıyla birlikte oturuyorlardı. Ancak yaptıklarından dolayı tövbe etmeleri ve utanmaları gerekirken içlerindeki inkar ve kini dışa vuruyor yine “şayet ve keşke” ile başlayan sözleriyle toplumu ifsat etmeye yönlendirmeye çalışıyorlardı. Bilindiği gibi Kureyş ordusunun saldırısı üzerine Uhud savaşı öncesinde Hz. Peygamber ashabıyla istişare etmiş, şahsi görüşü şehir dışına çıkmaksızın savunma yapmakken, Bedir’e katılmamış olanların ve gençlerin istişarede ağır basması üzerine şûranın gereği olarak savaş için Uhud’a kadar gelmişti.⁶² Ancak İbn Übeyy ve bazı münafıklar cihada çıkmamış etkiledikleri bazılarıyla beraber üç yüz kişi Medine’ye geri dönmüştü. Bu isyan ve itaatsizliklerini ise, “şayet”le başlayan cümlelerle izah etmişlerdi: “İki birliğin karşılaştığı gün sizin başınıza gelenler, ancak Allah’ın dilemesiyle olmuştur ki, bu da, müminleri ayırt etmesi ve münafıkları ortaya çıkarması için idi. O münafıklara: “Gelin, Allah yolunda çarpışın; ya da düşmanınızın size ve ailelerinize saldırmasını engelleyin” denildiği zaman, Biz savaş olacağını bilseydik size katılırdık, dediler. Onlar o gün, imandan çok, küfre yakın idiler. Ağzlarıyla, kalplerinde olmayı söylüyorlardı...”⁶³ Müslüman toplumun bir ferdi olarak hayatlarını sürdüren bu insanlar, Müslümanlarla akrabalık ve fiili olarak aynı dine mensubiyetin getirdiği yakınlık ve sevgi bağlarına sahip olmaları gerekirken bir yabancı gibi düşünerek Müslümanları “öteki” olarak algılamış ve bu minval üzere bir söylem geliştirmişlerdir. “Eğer Allah’tan size bir lütuf erişirse -sanki sizinle onun arasında bir sevgi-dostluk yokmuş gibi ‘Keşke onlarla beraber olsaydım da ben de büyük bir başarı kazansaydım!’ der.”⁶⁴

Nifakın söze ve dile yansımalarının bir şekli de daima kendini haklı gören, hatalarını asla kabul etmeyen bir konuşma tarzının münafıklarda görülmesidir. Kur’an’da, münafıkların hata ve günahlarını bir türlü kabul etmedikleri ve sürekli ve aşırı derecede savunma mekanizmalarını kullandıkları anlatılır. Bu davranış biçimi, kişiliklerini belirleyen bencillik ve kendini beğenme duygularının bir yansımasıdır. Onlar kendilerini hep, “yeryüzünde sulhun temsilcisi islahçılar, gerçek inananlar, insanlık için iyilik, güzellik ve hayır düşünen kişiler” olarak tanımlamaktadırlar: “Onlara: ‘Yeryüzünde fesat çıkarmayın’, denildiği zaman, Biz ancak islah edicileriz derler... Onlara: İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin, denildiği vakit “Biz hiç, sefihlerin iman ettikleri gibi iman eder miyiz! derler. Biliniz ki, sefihler ancak kendileridir, fakat bunu bilmezler.”⁶⁵ “Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir felâket gelince hemen,

61 Bk. 3.Al-i İmran 154.

62 Vakidî, Muhammed b. Ömer, *Kitabü'l-Meğâzi*, Beyrut ts., Alemü'l-kütüb, I, 210-211.

63 3.Al-i İmran, 167.

64 4.Nisa 73.

65 2.Bakara, 11-13.

biz yalnızca iyilik etmek ve arayış bulmak istedik, diye yemin ederek sana nasıl gelirler!"⁶⁶ Burada unutulmaması gereken, bir özellikten hareketle genellemelere gidilmenin hatalı olacağı noktasıdır. Halbuki insanoğlu, tabiatının gereği olarak hem iyiliğe, hem de kötülüğe açık ve kabiliyetli olarak yaratılmıştır. İnsan irade sahibi ve neticesinde sorumluluk alabilen bir varlıktır. Şayet insanlık fitratının gereği olan iradesini kullanmasaydı yanlış yapmayacağı ve günah irtikap etmeyeceği gibi, doğru ve sevap da işlemeyecekti. Dolayısıyla kendisi olmaktan uzaklaşacaktı. Önemli olan hata yapmak değil, tercihlerinin mesuliyetini kavrayıp telafi yollarına başvurmaktır. Hadis-i şeriflerde ifade edildiği üzere, insanlar hiç günah işlemeseydi, Allah yeni insanlar halk eder, onlar günah işler sonra tövbe ederler ve Allah onları mağfiret ederdi.⁶⁷ Her insan hata eder; ancak yaptıklarından pişmanlık duyup telafi yollarını arayanlar bu durumda kurtulurlar.⁶⁸ Zaten kişinin tövbe edebilmesi yaptığının yanlış ve günah olduğuna inanmasıyla doğrudan ilgilidir.

Münafıkları ele veren önemli özelliklerden birisi de dindaşları olan Müslümanlara kin ve düşmanlık beslemeleri, bir özeleştiriden uzak ötekini karalama mantığı içinde inananları hakir görerek her türlü hakaret ve fenalığı onlara revâ görmeleridir. Nitekim münafıkları tanınma vesilelerinden birisi, içlerindeki kin ve adavetin sözlerine yansımaları ve dillerine vurmasıdır.⁶⁹ Nifâk ehli, Müslüman dindaşlarına, değişik dil oyunları ve mecazî anlatımlar ile hakaret etmekten geri durmaz, dillerini bir kılıç gibi kullanarak kalp kırıp inananlara saygısızlık yaparlar. Hz. Peygamber'e bir Müslüman'a yakışmayan sözler söylemişlerdir, Onun hakkında herkese kulak veren (haşa) safın ve zavallının birisi anlamına gelen⁷⁰ *üzün* deyimini kullanarak saygısızlık etmişlerdir.⁷¹ Yine bir mümine yaraşır şekilde O'nu selamlamamış⁷² es-selam kelimesini, ölüm manasına gelen es-sâm şeklinde telaffuz ederek selamlaşmayı lanetleşmeye çevirmişler;⁷³ bizi gözet anlamına gelen *râ'ınâ*⁷⁴ terimini, hakaret içeren bir anlamı çağrıştıracak başka bir kelimenin fonetiğiyle seslendirmek suretiyle Resûlullah'a hakaret etmeye cüret etmişlerdir.⁷⁵ Müslümanlara düşmanlık ve hakaret etme, iman ve nifâk arasındaki ciddi ayrılık noktalarından biridir. Nitekim Resûlullah'ın, "Münafığın alameti Ensar'a buğz etmek, müminin alameti ise, Ensar'ı sevmektir"⁷⁶ fehvasındaki hadisleri bu bağ-

66 4.Nisâ, 62.

67 Müslim, "Tevbe", 9; Tirmizî, "Deavât", 98.

68 Tirmizî, "Kiyame", 49; İbn Mace, "Zühd", 30.

69 Bk. 3.Al-i İmran, 118.

70 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 275; Ebu Hayyân, *el-Bahrü'l-Muht*, Beyrut 1992, V, 448.

71 Bk. 9.Tövbe, 61.

72 Bk. 58.Mücadile 8.

73 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1997, IX, 317.

74 2.Bakara, 104.

75 Elmalılı, *Hak Dini*, I, 375.

76 Müslim, "İman", 128, 129.

lamda değerlendirilebilir. Sevgi ve adavet meselesini Ensar'a indirgemekten ziyade, onları bu hususta bir örnekleme olarak yorumlayıp söz konusu ilişkiyi her dönem imanının inşa ettiği Müslüman toplumu çerçevesinde anlamak isabetli olsa gerektir.

Münafıklar, İslam'ın fertlere kazandırdığı dinamizmi ve aksiyonu anlamadıklarından Müslümanların Allah yolunda sergiledikleri fedakarlık ve gayretleri aldanma, kandırılma ve boş hayallerin uğruna hayatı heder etme olarak algılamışlardır: *"O zaman münafıklarla, kalplerinde hastalık bulunanlar, (sizin için), Bunları, dinleri aldatmış diyorlardı. Halbuki kim Allah'a dayanırsa, bilsin ki Allah mutlak galiptir; hikmet sahibidir."*⁷⁷ Bilindiği üzere, Resûlullah'ın önderliğinde müslümanlar üç yüz küsur kişilik bir kuvvetle, daha iyi donanımına sahip bin kişilik müşriklere karşı Bedir gazvesine çıkmıştı. İki orduyu mukayese eden münafıklar yahut bir rivayete göre hicret etme azmini gösteremeyip Mekke'de kalan bazı zayıf imanlı kişiler, Ashab-ı kiram için, *"Bunları, dinleri altından kalkamayacakları bir işe sevk etti. İnançlarının ve teslimiyetlerinin kurbanı olacaklar"* kabilinden sözler söylüyorlardı. Zira onlar, Allah'a imanının, sadece ona dayanıp tevekkül etmenin, kişiye, bütün kainata meydan okuyabilecek bir dinamizm ve aksiyon verebileceğini tahmin edebilmek şöyle dursun, bu hali bir aldanmışlık olarak addediyorlardı.⁷⁸ Anlaşılan odur ki, Münafıklar, hadiselerin zahirine ve sebeplere son derece güvenmekle beraber İslam'ın inşa gücünü ve insana kazandıracığı ahlakî dinamizmi anlamaktan uzak kişilerdir. Halbuki Bedir gazvesi, İslam ve insanlık tarihi için varoluş mücadelesi ve dönüm noktasıdır. Diğer taraftan, nice sayıca az insanların büyük işler başardıklarını gördüklerinde münafıklar, bunu İslam'ın inananlara kazandırdığı bir aksiyon olarak idrak edemezler. Sözgelimi Bedir zaferini Kureys'in savaşmayı bilmediğiyle ilişkilendirerek kendilerince analiz ederler.⁷⁹

İslam dinî, inananlara bilmedikleri şeyin peşine düşmemelerini ve hakkında fikir beyan etmemelerini tavsiye eder.⁸⁰ Denilebilir ki münafığın vasıflarından birisi, her duyduğunu söylemesi, doğru yanlış demeden fertlerin ve cemiyyetin aleyhine olabilecek şeyleri veya müminlerin kusurlarını ifşâ etmesidir.⁸¹ İşin aslı âyette de belirtildiği üzere seçici ve titiz davranarak kişi haklarını ve milleti ilgilendiren hususlarda ilgili kişilere ve makamlara müracaat edilmesidir.

b) Dil Dışı Veriler Açısından Nifâkın Tanınması

Nifâkın sezilmesi bağlamında dil dışı verilerle Kur'an'ın tabiriyle münafıkların sîmalarından tanınması kastedilmektedir. *Sûmâ* terimi, jest, mimik, el,

77 8.Enfal, 49.

78 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 221; Râzî, *Mefâtih*, V, 493; Tabersî, *Mecmaü'l-beyân*, Beyrut 1995, IV, 479.

79 Vâkidî, *Meğâzi*, I, 176.

80 Bk. 17.İsrâ, 36; 49.Hucurât, 6.

81 Bk. 4.Nisa, 83.

kol ve vücut hareketlerinden müteşekkil işaretler anlamına gelir. Bu sebeple gelecek paragraflarda münafıkların dilsel devinimleri, giyim kuşamları veya davranış dili, âyette geçen *simahum* tabirinin içeriği olarak tasvir edilip semiyotik karşılıklarına değinilecektir.

Gerçekten Münafıklar iletişim dizgeleri içinde *sima* terimiyle ifade ettiğimiz dil dışı unsurlara hayli müracaat etmektedirler. Zira Condon'ın da belirttiği üzere, "bir toplum kısıtlayıcı hale geldikçe, işaretlerin veya sözsüz aktarım simgelerinin kullanımı artar".⁸² Bireylerin hiçbir zorlama olmaksızın hür iradeleriyle benimsedikleri ve içselleştirdikleri din bir yaşam biçimi ve bir takım yükümlülükleri hayata aktarma sürecidir. Dindarlık sadece bir söylem veya bilgilenme düzeyindeki bir olgu değil, bilakis marifet ve muhabbet boyutlu bir varoluştur. İlahî Kelam'ın, müminlerin hayatına taşınarak ete kemiğe bürünüp ümmet şeklinde tezahür etmesidir. İşte bu durum gizli inkar ve şüphe içindeki münafık için kendisini (inkarını) ifade etme alanının kısıtlanması anlamına gelir. Her ne kadar diliyle Müslüman olduğunu söylese ve kalbindeki inancını ve duygularını gizlemeye çalışsa da gerçek kimliğine ait sızıntılar davranış veya beden diline yansır. Münafıkların içinde bulunduğu psikolojik durumun zorluğu ve yaşadıkları stresin boyutu "Allah hiç kimseye tek bedende iki kalp vermemiştir"⁸³ âyetiyle dile getirilmiştir. Bu demektir ki, bir insanın iki vicdanı veya iki kalbi başka bir deyişle aynı anda hem mümin, hem de kâfir olması imkan sınırlarının zorlanmasıdır.⁸⁴ Doğrusu münafıklar özü itibarıyla inkarcıdır. Ancak İslam toplumunda kabullenilmek, beklentilere cevap vermek ve muhtemel tepkileri bertaraf etmek için bir maskeleye sürecine girer. İşte bu hal, münafığın iç ve dış dünyası arasındaki mesafeyi öyle büyütür ki, neticede bireyleri "varoluş stresine" sürükler.⁸⁵ Başkalarının gözünde var olma çabası, kendiliklerini fark etme ve kendi olarak var olma imkanını fertlerin elinden alır. Bu durum ileriki safhalarda bir paranoyaya dönüşebilir. Bu sebeple gerçek müslümanın fitrîliği, itminan ve sekine halini onlarda gözlemlemek zor; hattâ imkansızdır.⁸⁶

Tabiatı gereği münafık, her fırsatta, hayatına inkar ve şüphelerini aktarır, inkarda yarışır ve İslam düşmanlarına kulak verir. Şeref, güç ve kuvveti, kafirlerin dostluğunda arar ve onlarla işbirliği içine girer.⁸⁷ Asıl itibarıyla aynı olmakla beraber nifak küfürden farklı olarak, insan mizacı üzerinde o kadar tahrip edici bir etkiye sahiptir ki, çoğu kere birlikte hareket edeceklerine dair söz verdikleri müşrikleri de aldatmaktan kendilerini alamazlar. Savaş ve benzeri sıkıntılı vaziyette -tıpkı mü'minlere yaptıkları gibi- onlara da ihanet ederler.⁸⁸ Aralarında çıkan ihtilaflarda hüküm vermesi için Allah ve Resûlüne ça-

82 Condon, *Kelimelerin Büyülü Dünyası*, s. 21.

83 33.Ahzab, 4.

84 Maverdî, *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, IV, 371.

85 Bk. Doğan Cüceloğlu, *Keşke'siz Bir yaşam İçin İletişim Donanımları*, İstanbul 2002, s. 77.

86 Bk. 5.Mâide, 41.

87 Bk. 4.Nisa 139.

88 Bk. 47.Muhammed, 26; 59.Haşr,11.

ğırıldıklarında yüz çevirirler.⁸⁹ Halbuki yapılması gereken meseleyi Kitap ve Sünnete götürmesi, kısaca kendi varoluşunun ve dindarlığının kaynağına dönmesidir. Bu durumda bir münafık, aleyhine bir hüküm çıkacağı endişesiyle yahut inkarının gereği olarak kendisi gibi, bir münafık veya inkarcıyı hakem olarak tercih eder, kendi düşünce dünyasına uygun örneklere yapışarak fucûra dalar.⁹⁰

Meşakkatli ve yorucu görevler yükleyen âyetler nazil olduğunda nifak ehlinin imanları değil, korku ve nefretleri artmış, ölüm sekerâtına giren kişiler gibi boş gözlerle bakmaya başlamışlardır.⁹¹ Diğer taraftan ganimet paylaşımında veya dünyevî bir çıkar karşısında ise, hep öne çıkmış ve hak etmedikleri şeylere talep etmişlerdir: “Sizi gözetleyip duranlar, eğer size Allah’tan bir zafer (nasip) olursa, “Sizinle beraber değil miydik?” derler. Kafirlerin (zaferden) bir nasipleri olursa (bu sefer de onlara), “Sizi yenip (öldürebileceğimiz halde öldürmeyip) müminlerden korumadık mı? derler. Artık Allah kıyamet gününde aranızda hükmedecektir ve kafirler için müminler aleyhine asla bir yol vermeyecektir.”⁹²

Münafıklar, ibadetlerinde, iman etmedikleri veya imanla küfür arasında gelip gittikleri için bir dindardaki hassasiyete sahip değildirler. Halbuki ibadetler, kulların yaratıcılarına arzı hal eyledikleri O’na seslendikleri⁹³ ve en yakın oldukları bir miraç halidir. Meselâ temel ibadetlerden namaz, müslümanın hayatında çok belirleyicidir. Hz. Peygamber’in beyan ettiği üzere, kişinin namaz kılması, mescitlere devamı imanına delalet eder.⁹⁴ Ancak ibadetler münafıklar için bir külfet ve sıkıntı kaynağıdır. Mesela yatsı ve sabah namazı onlara en ağır gelen ibadetlerdendir.⁹⁵ Namazlarından gafildirler ve ibadetlerini gösteriş için yaparlar. Zekat hattâ çok küçük insani yardımları bile insanlardan esirgerler. Şayet vaziyeti kurtarmak amacıyla verilerse de gönülsüz verirler.⁹⁶ Nifak ehli bazen insanlara iyilik etmek şöyle dursun, müminleri önce fakirleştirmeyi daha sonra da ekonomik sıkıntılarını istismar ederek İslam’dan vazgeçirmeyi bile tasarlayıp kendileriyle eşitlenmelerini isterler.⁹⁷ Zikredilen hususlar nifakın sıfatlarıdır. Bu durumda olan herkes münafıktır denilemez. Zira bir müslümanda kafir vasfı bulunabileceği gibi, bir inkarcı da pekâla bir Müslüman gibi davranabilir, sözelimi doğru sözlü olabilir. Sıfat ve mahiyet arasındaki farkı hatırlatmak faydalı olsa gerektir.

Nifâk ehli, inananlar arasında fitne ve fesat çıkarmak maksadıyla her türlü çareye başvururlar. Hattâ içlerinden bazıları, bir zaman Müslüman görü-

89 Bk. 24.Nur 48; 4.Nisa, 60.

90 Buharî, “Şehadet”, 28; Müslim, “İman”, 107; Nesâî, “İman” 20.

91 47.Muhammed, 20-26.

92 Bk. 4.Nisa, 141.

93 Izutsu Toshihiko, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, (çev. Süleyman Ateş), İstanbul ts., s. 123.

94 Tirmizî, “İman” 8; İbn Mâce, “Mesacid” 19.

95 Buharî, “Ezan”, 34; Müslim, “Mesacid” 252; Dârimî, *es-Sünen*, “Salat”, 53.

96 Bk. 107.Mâûn, 4-7; 9.Tövbe, 54; 4.Nisa 142.

97 Bk. 63.Münafikûn, 7; 4.Nisa 89.

nüp daha sonra (güya) İslam'dan ayrılır. Böylece İslam'da aradığını bulamadığını imâ ederek kendisiyle birlikte birilerini de İslam cemaatinden koparmaya çalışırlar.⁹⁸ Münafıklar davranışlarıyla kuşkuları üzerine çekmek yerine bazen de dindarlık şemsiyesi altında ifsad faaliyetlerine yeni mecralar bulurlar. Sözgelimi ibadethane yaptırarak kendilerini gizlemeyi ve düşmanlıklarını sürdürmeyi amaçlar: “*Bir de şunlar var ki: müminlere zara vermek, küfür ve küfranı yaymak, müminler arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Resûlüne savaş açmış adamı buyur etmek için, tuttular bir mescid yaptılar. Bütün bunlardan sonra onlar 'bundan iyilikten başka maksat gütmelik diye yemin edeceklerdir. Allah şahit ki bunlar kesinlikle yalancıdır.*”⁹⁹

Münafıklardan bir grup Kuba mescidine yakın bir yere, İslam literatüründe *Mescid-i Dırar* olarak bilinen mescidi yapmışlardı. Kuba mescidine devam eden inananlara zarar vermek, Müslüman cemaati bölmek, bir yönüyle kendi camilerini ihdas ederek ümmetin birliğini bozmak, Resûlullah ve inananlar aleyhinde daha rahat hareket edebilmek ve Ebu Amr el-Fasık'ın dönüşüne bir ön hazırlık ve yapılacak faaliyetler için üs vazifesi görecek bir mescid inşa etmişlerdi. Ebu Amr, İslam öncesinde er-Râhib olarak isimlendirilen Ehl-i kitabın ilmüne vakıf hristiyan olmuş, Medine'de hatırı sayılır biriydi. Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişiyle birlikte bazı gerçekleri bilmekle beraber kıskançlık sebebiyle hayatını son peygamber ve İslam düşmanlığına adanmış, Huneyn zaferinden sonra da Arapların İslam ile baş edemeyeceğini anlayarak Bizans'tan destek almak maksadıyla Şam taraflarına gidip Kinnesrin denen yerde ölmüş birisidir. Bir grup münafık Tebuk seferi esnasında Resûl-i Ekrem'e gelerek, yağmurlu ve soğuk gecelerde sakat ve hastalara kolaylık olsun diye, Kuba mescidinin yakınında yeni bir mescid inşa ettiklerini, kendilerinin orada namaz kıldırılmalarını istemişlerdi. Ancak dönüşte yukarıda zikredilen âyetlerin nuzûlü üzerine Resûlullah söz konusu mekanda namaz kıldırılmamış bilakis orayı yıktırmıştır.¹⁰⁰ Münafıklar ise her zaman olduğu gibi, yeminler ederek bu mescidi sadece iyilik ve insanlara faydalı olmak için yaptıklarını dile getirmişlerdir. Burada bazı rivayetlerde geçtiği üzere, Ebu Amr'ın münafıklara ayrı bir mescid yaparak varlıklarını sürdürmeleri ve kendisini beklemeleri tavsiyesinin arkasında onun daha önce Hristiyan olmasının neticesinde elde ettiği Hristiyanlıktaki kilisenin konumu ve işleviyle ilgili malumattan ilham aldığı düşünülebilir.

Münafıklar kendilerine bir yetki verildiğinde yahut fırsat tanındığında yer yüzünde fesat çıkarır, toplumların ve milletlerin gelir kaynaklarını tahrip eder, nesilleri bozmak için çalışır ve akrabalık bağlarını kesmeye âile kurumunu ifsada çalışırlar.¹⁰¹ İlginçtir, bir defasında Resûlullah, “Sakin münafiğa ‘efen-

98 3.Al-i İmran 72.

99 9.Tövbe, 107.

100 İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 148; Razi, *Mefâtihu'l-ğayb*, VI, 146-147.

101 2.Bakara, 205; 47.Muhammed, 22.

di/efendimiz' demeyin. Eğer münafık efendi olursa Aziz ve Celil olan Allah'ı kızdırmış olursunuz."¹⁰² buyurmuştur. Bir toplumun saygı duyduğu önderlerinin toplumu aldatmayı ahlak haline getirmiş münafıklar oluşuyla, Allah'ın gazabının gelişi birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Her toplumu ayakta tutan değerler vardır ki bunlardan birisi ailedir. İslam, âile kurumuna çok önem atfetmiş ve insanların mahremiyetini koruma altına almıştır. Bir Müslüman'ın canı malı ve namusu diğerlerine haram kılınmıştır. Müslüman, "diğer müminlerin elinden ve dilinden emin olduğu kişi"¹⁰³ olarak tanımlanmıştır. Hal böyleyken münafıklar, âilevî değerlere karşı kayıtsız bir tutum sergilemişler; hatta ifk hadisesinde¹⁰⁴ olduğu üzere, Peygamber eşine dahi iftira atmak suretiyle bu konuda sınır tanımamışlardır. Görüldüğü üzere nifakın/münafıkların tanınması hususunda konuşma üslubu ve davranış dilinin önemi ortadadır.

Sonuç

Din, bireylerin hür iradeleriyle benimsedikleri ve onları her iki âlemde mutluluğa erdirecek prensipleri ihtiva eden bir vaz'ı ilahî olduğu gibi, dindarlık da bu ilahi çağrıya icabetin neticesinde meydana gelen kesb-i ibâdîdir. Bir dine inanmak kadar, inanmamak da sosyal bir realitedir. Ancak bir kısım insanlar, ferdî ve içtimâî anlamda, bir yönüyle kişilik ve hayat anlayışından, bir yönüyle de beklenti, korku ve kuşkulardan örülü bir ruh haletinden dolayı, İslam'a inanmadığı halde inanmış gibi görünmeyi, her fırsatta ihanet ve inkarını davranışlarına yansıtmayı tercih etmiş ve bunu tabiat edinmişlerdir.

Nifâk bir inanç sahtekarlığı olarak sadece Medine dönemine münhasır sosyal bir olgu değildir. Genel itibarıyla nifâka kaynaklık eden gayrı müslim zümrelerin Hicaz bölgesinden uzaklaştırılması nifâkın bertaraf edilmesi şeklinde bir izlenim doğurabilir. Ancak hem İslam dinini içselleştirmeyen Araplar, hem de fetihlerle iktidarlarını ve statülerini kaybeden veya önceki inanç ve kültürlerini terk edememekle beraber İslam'a girdiklerini deklare eden diğer içtimâî zümreler, nifakı bir hayat biçimi olarak tercih etmeyi kendi hayat anlayışları açısından gerekli görmüşlerdir.

Yüce Allah, insanların zahir ve batınlarını bildiği için Kur'an âyetlerinde münafıkların kalplerindekini ifşâ etmiştir. İsimlerini tasrih etmese de onlara kafir olarak hitap ederek nifakın gizli bir inkar olduğunu beyan etmiştir. Bu bağlamda gaybı bilmekten aciz ve zahirle hükmetmekle mükellef insanların, birbirlerini itikadî anlamda nifakla tavsif etme veya kafir olarak niteleme imkanına ve yetkinliğine sahip olmadıkları âşikardır. İşte bu realiteyi fark etmeyen bazı Müslüman fırkalar birbirlerini tekfir etmiş, nifak ve günah kapsamında değerlendirilmesi gereken bazı hata ve cürümleri apaçık inkar olarak yorumlamışlardır. O halde yapılması gereken, nifakı büyük günah olarak algılamak ve bir Müslüman olarak münafık vasfı taşımaktan uzak durmaktır.

102 Ebu Davud, "Edeb" 75.

103 Buharî, "İman", 4.

104 24.Nur, 11.

Bilindiği üzere bir Müslümanda, kafir vasfı bulunabileceği gibi, bir kafirde de Mü'min vasfı olabilir.

Nifakın tanınması adına, semiyotik verilerin önemi büyüktür. Bu bağlamda özellikle *lahnü'l-kavl* ve *simâ* terimleri dil içi ve dil dışı bildirişim dizgeleri kapsamında değerlendirilebilir. Kendisini ifade etme ve kendi olarak var olma sorunu yaşayan Nifak ehlinin söylemleri ve davranış dili, onların tanınması adına çok şey ifade etmektedir. Zira var oluş stresi yaşayan birey ve toplumlarda işaret dili öne çıkar. İnsanlar maksat ve duygu aktarımlarını sadece kelimelerle (semantik) sınırlamaz, davranışlarına (pra.g.m.atik) ve dilin dizim sistemine (sentaks) de taşırlar.

Nifâk mahiyeti itibarıyla etrafa kuşku ve endişeyle bakan her sesi ve olayı aleyhine sanan paranoid eğilimli bir kişilik yapısını resmeder. Bu sebeple münafıkları tanımayı bir niyet okumaya ve Müslüman toplumundaki çürük elmaları tespitte, kısaca ters yönde paranoid bir eğilime dönüştürmemek gerekir. Zira bu paradoks tarihte bir çok fırkanın birbirini tekfir etmesine kadar gitmiştir. Belki Sahabe'nin nifâkla ilgili endişelerine benzer bir tavır içinde, nifâkın vasıflarından hareketle, her mü'min, kendi dindarlığının bir iç kritiğine ulaşabilmelidir. Yine Müslümanlar Kur'an'ın inşaf ifadelerinin gereği olarak, nifâkı bir dönem var olmuş tarihsel bir olgu olarak değil, her dönemde nüksetmesi muhtemel sosyal bir maraz olarak algılamalı ve onu besleyen ve tetikleyen etkenler bertaraf etmelidir.